

Küküllőkeményfalva népi erkölcséről és értékrendjéről

Szülőfalum, Küküllőkeményfalva, a többi székely településhez hasonlóan törvényhozó és rendtartó falu volt. Az írott falutörvények, falujegyzőkönyvek és szokásjogi normák jelentették azt az alapot, amin a falu népének erkölcsi magatartása, értékrendje nyugodott.

Édesapám 1931-ig, haláláig tíz éven át volt a falu egyik öngazgatási alakulatának, a közbirtokosságnak pénztárosa. A *hátsó házban* állott a nagy Wertheim kassza, amelynek alsó része dugig volt régi okiratokkal, köztük bizonyára több, a falu múltjára vonatkozó irat is volt. Utána több pénztárhoz került a kassza, míg aztán 1948-ban, a közbirtokossági vagyonok államosításával az összes iratot *pojvamerő kosárral* (6 vékás kosár) levitték a fenyédi néptanácshoz, amelyhez Keményfalvát is csatolták, és az iratoknak nyomuk veszett, valószínűleg tűzgyújtásra használták fel.

Kiadványokban, közleményekben szülőfalumról az 1500-as évekkel kezdődőleg találtam feljegyzéseket. A 1970-es években, volt vezető embereknel 7 darab, a XVIII–XIX. századból származó okiratot találtam: contractusok, határvonal-megállapító, ún. *határhasító* levelet, osztálylevelet, testimonialist (elismervény) stb. Ezen okiratok közül némelyek az 1500-as években készült okiratokra, jogszokásokra és régi gyakorlatra hivatkoznak.

Magam az 1920–1940-es években éltem falum társadalmában, ismertem az akkor kb. 750 lelkes falu minden családját, apraját-nagyját, az emberek magatartását, erkölcsi felfogását, lelkületét, műveltségi fokát, társadalmi értékét, a közvélemény normáit, és azóta is figyelemmel kísérem mindezeket.

Mindent egybevetve elmondhatom, hogy az 1940-es években az 1950-es évek elején még létezett a faluban – bár már lazulóban – az egységes, egészséges, szigorúan, de igazságosan ítélő közvélemény, amelynek normáit nem lehetett büntetlenül semmibe venni. Ezek a normák a falu társadalmi életének minden megnyilvánulására kiterjedtek. Mindenkire kötelező szabályai voltak a születéssel kapcsolatos szokásoknak, a saját és mások gyermekeivel szembeni magatartásnak, a szülőkhöz, öregekhez való viszonynak, a kölcsönös megszólításnak, a köszönésnek, egymás háza látogatásának, a vendégfogadásnak, az udvarlásnak, a vizitába járásnak, a házasságkötésnek, a mulatságokban tanúsítandó magatartásnak, a temetésnek, a tornak, a népszokások gyakorlásának, az öltözködésnek, a ruha szabásának és színeinek, a hajviselésnek.

A kisebb jelentőségű, anyagi kárt nem okozó, testi épséget, emberi életet nem veszélyeztető normaszegéseket a közvélemény lenézéssel, csúfolkodással, szóbeli megbotránkozással büntette. A hazudozók „hazug” melléknevet kaptak, a jellemtelent „liccs-loccs”-nak, a pletykást „csepűpostá”-nak, „falurádió”-nak, a minden lében kanált „licsperdi”-nek, a más szabású, színű ruhát felvevőket „magukat kibolondítók”-nak nevezték. Az 1930-as években két leány rövidre vágott hajjal jött haza a városi szolgálatból, mire az asszonyok összepótolták és misét mondtak az „elkárhóztak” lelki üdvéért. Ma tíz pap sem győzne elég misét mondani ilyen célból! A normaszegőket igyekeztek alkalomadtán megszegyéníteni. Annak a legénynek például, aki nem a megszabott napokon vagy órákban ment vizitába, a házi leány mosogatórongyot csempészett a zsebébe. Az ilyen és hasonló esetek közszájra kerültek, a nép „kikapott rajtuk”, példálózott velük.

A közvélemény józanságára jellemző volt, hogy nem gúnyolódtak a testi, szellemi fogyatékosokkal, inkább sajnálkozás, segítőkészség nyilvánult meg velük szemben.

A legsúlyosabb normaszegésnek a múltban a lopás, a gyilkosság, a hamis eskü, a hamis tanúzás számított.

A lopás nem volt gyakori jelenség. Besurranó tolvajság, betörés alig fordult elő, és ilyen esetben a tettesek rendszerint zetelaki cigányok voltak, akik a negyvenes évek elején az éjszakai tyúklopásra szakosodtak. Azonban, miután a rögtönítélő bíróság ítélete alapján három közülük Sepsiszentgyörgyön felakasztottak az odarendelt többi cigány jelenlétében, a lopások a háború vége tájáig teljesen megszűntek.

Közismert „lopós” a faluban két fiatalember volt, akik több ízben börtönbe is kerültek. A közvélemény annyira kiközösítette őket, hogy végül mindketten véglegesen idegenbe távoztak.

Az 1940-es években, a háború végeztével egyik fiatal házaspár azonnal beiratkozott a kommunista pártba, és hamarosan a járási pártbizottság káderese lett. Mint ilyen, lovas kocsin feszítve járta a falvakat. Egyik „ellenőrzése” alkalmával a zetelaki szövetkezeti boltból

nagyobb mennyiségű cigarettát „siritött el”. A boltos utána szaladt és megfogta, a cigaretta a járókelők szeme láttára kiszoródott az útra. Ezzel vége szakadt a káderes karrierjének, és szégyenében családotól elköltözött a faluból.

A közvélemény szemében egyik leggyalázatosabb tettek számított a mezei lopás. A túlnépesedett faluban a húszas évekkel kezdődően egyre jobban terjedt a zöldségtermelés, nemcsak a kertekben, hanem az arra alkalmas szántóföldeken is. Előfordult, hogy néhány asszony, kora hajnalban vagy késő este megelőzték a tulajdonosokat a paradicsom, az uborka, a vöröshagyma, fokhagyma begyűjtésében. A lopáson fogott vagy később felderített tettest a községi bíró vagy a körjegyző elé hívták, megbüntették és kárterítésre kötelezték, a közvélemény pedig kiközösítéssel, úton-útfélen csúfolkodással, szidalmazással büntette.

A magántulajdon tiszteletére jellemző szokás volt a faluban az elveszített, illetve a talált tárgyak visszaszolgáltatása. Mezőn, erdőn, úton, falu között elveszthetett szerszám, ruhacemű, elköborolhattak állatok. Ezeket a megtaláló, a befogó igyekezett visszaszolgáltatni a tulajdonosoknak, ha sikerült kilétüket megállapítani. Ellenkező esetben vasárnap, mise után, a templom előtti téren kihirdette a községi bíróval, hogy hol, mit talált, fogott be. Máskor a károsult hirdettetett. A legtöbb esetben már ott jelentkezett a tulajdonos, illetve a megtaláló. A közvélemény külön kategóriába sorolta a falopást. Keményfalvának közbirto-kossági és községi erdei voltak, de egyéneknek külön is voltak fái földjeiken, kaszálóikon. A havasi fenyőerdőkből a közbirto-kosság évente *szabadtáblát* jelölt ki és számokkal megjelölte a lábon álló fákat, majd kiosztotta az arányjog-tulajdonosoknak. A jogosultak levágták a fákat, feldolgozták, és később alkalmas időben szállították haza szekéren vagy szánon. A rakás minden darabját névbetűkkel vagy a rovásíráshoz hasonló családjegyekkel látták el. Az így megjelölt fa eltulajdonítása súlyos, keményen elítélt lopásnak számított, úgyszintén a más földjéről levágott és elszájtított fa ellopása is.

Szintén lopás volt, de csak amolyan bocsánatos bűn, a lábon álló számozatlan fa eltulajdonítása a közösségi erdőkből. Ezt főképpen a lovas gazdák gyakorolták. A keményfalvi erdőkből ritkán loptak, inkább a zetelaki erdőt dézsmálták – „ügyes anyyi erdejük van, hogy még a határait sem tudják”.

Ha az erdészek a tettest rajtafogták, a legtöbbször sikerült kiegyezni velük egy-két véka gabonában, száz lejben, ha nem, akkor az ügy a járásbíró elé került. Ez azonban nem volt nagyon veszélyes, mert egy jó ügyvéd addig húzta-halasztotta az ügyet, amíg jött egy amnesztia, *s elütte a büntetést*. Az ügyvédi költségeket pedig kijárta néhány később ellopott fa ára.

Ugy vélem, a falopás ilyen enyhe elbírálása a közvélemény részéről a régi idők viszonyaiban gyökerezik, amikor még bőven volt erdő a havason és mindenki szükségletei szerint részesülhetett belőle. Különbön hasonló volt a helyzet a vadász és orvhalászat tekintetében is. A közvélemény szerint a vad és a hal amolyan *res nullius* – senki tulajdona – volt, és azt illette, aki bármilyen úton-módon tulajdonába vehette. Ugyanis egészen a múlt század vége tájáig a székely minden törvényes korlátozás nélkül szabadon vadászhatott és halászhatott; a Székelyföldön ezeket a jogokat nem sajátíthatta ki a földesúr vagy az állam, mert nem léteztek úrbéri birtokok. A lőfegyver tartása sem volt tilos, csupán bejelentési kötelezettség és némi pénzbeli illeték terhelte.

A népi erkölcs legsúlyosabb megsértése, az elkövetés körülményeitől függően, az emberölés volt. Általános verekedés néha előfordult a faluban táncok, bálók alkalmával, azonban némi fejbeverések, bicskázások ellenére emberhalál nem történt.

A húszas években egyik legény, amikor egy faragócsapattal Beszterce környéki erdőben dolgozott, bicskával agyonszúrt egy embert a helybeliek közül, akik őket megtámadták. Tettéért 12 évi börtönt kapott, a falu népe azonban őt sajnálta, mivel nem a faragók voltak a támadók.

Volt a faluban egy elvált, gyermektelen férfi, amolyan falurossza. Részegeskedett, mindenkivel kötekedett, verekedett, mindenki félt tőle. Egy vasárnap délután, kártyázás közben összeverekedett egyik társával. Ez kifutott az utcára, de ellenfele utolérte és földre teperte, mire az bicskával alulról szíven szúrta. A gyilkos – éppen az előbbi eset tettesének öccse – 8 évet ült a börtönben. A közvélemény őt sajnálta, nem az áldozatot, mert tettét jogos önvédelemnek tartotta.

Felnőtt ismét egy másik falurossza – az előbbi eset áldozatának unokaöccse. Egy vasárnap délután a kocsmá mellett tekepályán ütlegelni kezdte egyik, nálánál gyengébb társát. Ezt hírül adták a megtámadott közelben tartózkodó bátyjának, aki odafutott, öccsével együtt leteperték a támadót, és a jelenlévők szeme láttára megfojtották. A megtámadott 16, a bátyja

10 évi börtönt kapott. A közvélemény inkább az elítélteket sajnálta, ugyanúgy mint az előbbi esetekben. Úgy mondták, *ki mit keres, megtalálja, avagy nincs olyan türkös bika, amelyik egyszer méltó párjára ne akadna.*

Évek múltán még egy keményfalvi férfi esett áldozatul durva, kiméretlen, mindenkibe belekötő természetének. Az eset Zetelakán történt, egy táncmulatság után. A keményfalvi férfi veszekedést kezdett, majd összeverekedett a hazavezető úton egy zetelaki fiatalemberrel, akit végül levert az út szélére, és dulakodás közben bicskával kétszer mellbe szúrt. Annak még volt annyi ereje, hogy a keze ügyébe eső útszéli kővel támadóját koponyán ütötte. Ez az ütéstől helyben meghalt, a zetelaki hosszas kórházi kezelés után meggyógyult, mert szerencséjére a bicska pengéje 2 milliméterrel rövidebb volt, csak a szívburkot szúrta át. A gyilkos 10 évi börtönt kapott. A közvélemény megoszlott: egy része igazságosnak tartotta az ítéletet, más része igazságtalannak, mivel jogos önvédelemnek vette.

Súlyos erkölcsi hibának számított a hamis eskü, különösen a bírói szervek előtt tett hamis tanúvallomás. Nincs az a közvélemény ítélete el keményen, hanem hitték is, hogy az Isten előbb-utóbb megbünteti a hamis tanút. Ha utóbb bármilyen szerencsétlenség érte őt, családját, gazdaságát, azt Isten büntetésének tartották. A hiedelem szerint a hamis tanúzás az egyik olyan nagy bűn, amiért még a halál után is lakolni kell: a sírjában sincs nyugta, éjfél-től első kakasszóig *késértet, kirekesztött lélokként* bolyong a temetőben, vagy annak közelében és halálra ijeszti az embert. De visszajárhat a hamis tanúzás miatt nagy kárt szenvedett, ártatlanul elítélt lelke is. Ez az alvó hamis tanút kínozza, megnyomja, fojtogatja, a kár jóvátételére kényszergeti.

A hamis tanúzás súlyos büntetését példázza egy hiedelemmonda, amely az 1920-as években még közismert volt a faluban, és így szól: *Lázkaréjján, a Bezzefűje*-dűlőben Keményfalvának volt egy igen szép tölgyerdeje, amit a szomszédos fenyédiek megirigyeltek és pert indítottak érte. A per utolsó tárgyalása a helyszínen, az erdőszéli hatalmas cserefa alatt zajlott le. Ott a fenyédie falusbíró, Sándor István pontosan déli harangszókor megesküdött, hogy ő fenyédie földön áll, még a sírjában se legyen nyugta, ha ez nem igaz. Csakhogy hamisan esküdött, mert előzőleg a fenyédie határon földet tett a talpa alá, a bocskorába. Ezzel a fenyédiek megnyerték a pert, és hamarosan le is tarolták az erdőt. Isten azonban súlyosan büntetett: rá egy évre kiszáradt a nagy cserefa, az erdő helye örökre kopársággá vált, hiába ültették be újra meg újra, még legelőnek se jó. De kiszáradt a világból Sándor István is, és az esküje után egy évre felakasztotta magát a harang kötelére. Ott találta meg a harangozó, amikor ment délre harangozni. De a sírjában sincs nyugta: minden déli harangszókor fordul egyet benne. Azóta Fenyéden sohasem harangoznak pontosan délkor, az órát nem jó a fenyédie harangszóhoz igazítani.

A vándormotívum keményfalvi változata nagyon régi lehet. Az 1569–1591 között lezajlott udvarhelyszéki peres ügyekben gyakran a peres felek esküje is döntő bizonyítékul szolgált. De ennél is fontosabb körülmény a harang, a harangszó többszöri említése. A Székely Oklevéltár régi sorozatában található egy per anyagának részlete, amelyben a székelyvásárhelyi (marosvásárhelyi) bíróság elrendelte, hogy az alperes, *régi székely szokás szerint* harangszó mellett tegyen eskü alatti vallomást.

A falu közvéleménye nemcsak esetenként ítélkezett a normaszegők felett, hanem rangsorolta, értékrendbe helyezte az egyéneket, családokat, nemzetségeket. A rangsorolás alapjai a családi életben és a közösségben kialakult erkölcsi normákhoz való viszonyulás, emberi magatartás, jellegbeli és szellemi tulajdonságok voltak. A vagyoni helyzet, foglalkozás, származás alig jött számításba, ezek az adottságok a házasságkötések-nél sem érvényesültek, döntő a fiatalok akarata volt. A közégi tisztségviselőket: főbíró-t, tanácsstagokat, közbirtokossági elöljárókat, a megyebírót (egyháztanácselnök) nem a hivataluk miatt, hanem azért az emberi magatartásukért tisztelték, amelynek alapján megválasztották őket. Rajtuk kívül is volt még a faluban több köztisztviselőnek, megbecsülésnek örvendő férfi és nő; őket kérték fel régebben „kézenfogott közbírák”-nak vitás ügyekben, örökség elosztásánál, kárbecslésnél, őket hívták meg gyermekeik kereszt- és bérmaszüleinek, násznagyoknak, keresztnevüket előszeretettel adták újszülött gyermekeiknek.

Volt a faluban két nemzetség, amely – teljesen alaptalanul – magát rangosabbnak, műveltebbnek hitte, mint más családok, jóllehet mindkettő XVIII. század végi jövevény volt. Gőgösek, pöffeszkedők voltak, mindig csak dicsekedtek; ők vetkőztek ki legelőbb a népi viseletből, mindenben majmolták a városiakat, semmibe vették a közvéleményt. Hivatalhoz azonban alig, és csak rövid időre jutottak, mert visszaéltek vele. Ellenszenvesek voltak a falu

előtt, szokásaikat kicsúfolták, balfogásaik, elszólásaik közszájon forogtak, balsikereiket káröröm kísérte.

Az eddigiek mind a múltat idézik. Szomorú valóság az, hogy jelen időben népi erkölcsről és értékrendről csak negatív értelemben beszélhetünk. A régi faluközösségi élet ma nem létezik, az értékrendnek egyedüli alapja a bármi áron elért anyagi siker.

A falu életében mintegy történelmi korszakot lezáró, illetve kezdő időpont 1962, a mezőgazdaság kollektivizálása volt. Az általános romlás folyamata azonban már előbb elkezdődött. Az első lépést ebben a folyamatban a kommunista Madosz, majd a kommunista pártsejt megalakulása jelentette. Ezekbe a szervezetekbe a falu legkétesebb, jöttment elemei, mondhatni söpredéke lépett be és hamarosan hangadókká, vezetőkké váltak. Ők lettek a község ideiglenes tanácsának vezetői, tanácsstagjai. Következett 1948-ban a közbirtokosság vagyonának államosítása, ezzel az intézmény és a hozzá kapcsolódó közösségi gazdálkodási formák felszámolása. *Olyan hatalmas értékű vagyont az állam egyetlen más közösségtől, társadalmi kategóriától sem rabolt el, mint a székelységtől!*

Következett aztán a néptanácsok megalakítása, Keményfalva öngazgatásának megszüntetése és Fenyédhez való csatolása. Közben, az 1948-as tanügyi reformmal az addig 7, illetve 8 osztályos kötelező elemi oktatást 4 osztályosra szállították le, az óromániaival azonos szintre, és megszüntették a hittan tanítását. Már előbb, 1935-ben Nanu Silvestru körjegyző és az áruló Ince Péter főbíró eltulajdonította a közbirtokosság székházát és benne román tannyelvű állami iskolát szervezett, amelybe kényszerrel átírták az iskolaköteles gyermekek felét. Az Óromániából odahelyezett két „kultúrznás” (másfél fizetést élvező) tanerő egy szót sem tudott magyarul, a gyermekek sem tanultak meg románul, ma is mind félánalfabéták.

Hogy legyenek olyanok is a faluban, akik ellen harcolni kell, „csináltak” vagy tíz kulákok, jóllehet ezek közel sem jártak azokhoz a kritériumokhoz, amelyeket „pártunk” megjelölt. Ezzel is sikerült bomlasztani a józan közösséget.

A kollektivizálás aztán teljesen kihúzta a talajt a nép talpa alól, megsemmisítve azt az anyagi alapot, amelyen a falusi társadalom, életforma, közösségi és családi életmód nyugodott. Hamarosan üresen maradtak a nagy csűrűpületek, ólak, udvarok – mind megannyi termelőfelület –, kiürültek a padlások, a pincék. A határon rablogazdálkodás folyt, végül a fele határ teljesen műveletlenül maradt, a havasi kaszálókat és legelőket felfogta a hasznavehetetlen *ciber* (bozót), az állatállomány erősen megfogyatkozott és leromlott. A kollektív gazdaság évről évre veszteséggel zárt, a tagok egyre nyomorúságosabb osztályt kaptak. Nem maradt más választás, mint menekülni a faluból vagy a lakással helyben maradván más létfenntartó életmódot kialakítani.

Megindult az egyének, családok végleges elköltözése a faluból, telkeikre más családok telepedtek a közeli vagy távolabbi falvakból. A munkaképes fiatalok túlnyomó többsége, mint gyengén fizetett szakképzetlen munkás ingázni kényszerült a városokba, csak az idősebbek, bátortalanabbak és azok maradtak itthon, akiknek sikerült a kollektív gazdaság húsosfazekaihoz férközniük. Végül a gazdaságot is Fenyédhez csatolták, amivel még jobban tönkretették.

Igy bomlott fel a hagyományos faluközösség, megszűnt az összetartó közérdek, helyébe – aki bírja, marja alapon – az egyéni érdek lépett. Az értékrend a visszájára fordult: a csúcsra a minél nagyobb anyagi sikereket elérők kerültek, de őket már nem a tisztelet, megbecsülés, hanem az irigység, a becsületes emberek részéről pedig a megvetés övezi.

Általános elidegenedés jellemzi a családokat, egyéneket. Megszűntek a népszokások, a fonók, a közérdekű és a bajba jutottak megsegítésére rendezett közmunkák, kalákák. Szomszédok, jóbarátok már nem koppannak össze esténként valamelyik háznál, beszélgetni, szórakozni; vásár- és ünnepnapokon délután nem csoportosulnak valamelyik térségen beszélgetni, ügyes-bajos dolgokat, közügyeket megtárgyalni; a gyermekek, fiatalok nem jönnek össze társasjátékokat játszani. Inkább otthon ülnek, vég nélkül a televízióra meredve, végignézve, hallgatva minden számárságot, bár nem értik a szöveget, az elkapkodott feliratokat. A hazai televízió a falusi székelységre mért egyik legnagyobb csapás!

A közösségi életnek majdnem egyetlen megnyilvánulása az egymást túllícitálni akaró, minél nagyobb eszem-iszomok rendezése, de már nemcsak a lakodalom, hanem a keresztelő, az elsődözés, a bérnálás, az óvodából, mindenféle iskolából való kicsengetés, a névnap, a születésnap alkalmával. Csakhogy ezeket már nem az összetartozás érzése, a közös érdek, jó erkölcs, hanem a minél nagyobb bevételre törekvés jellemzi.

Népünk közismerten tanulékony. Ez most alaposan be is bizonyosodott az általános balkanizálódással. Volt honnan tanulni!

Elsősorban a néptanács, majd a kollektív gazdaság vezetői, aztán a városi és megyei „kiküldöttek” szolgálták mintául, továbbá a városi és országos általános korrupció, lopás, hazudozás, erkölcsi züllés. Mindenféle vezetők, hivatalnokok, ellenőrök egyenesen elvárták a megvesztegetést. Ennek semmiféle törvény nem tudta és nem fogja tudni útját állni. Jellemző az utóbbi időben keletkezett közmondás: *Ha egy ösvényt elcúvekölnék, kétoldalt kettőt vernek helyette.* Pénzzel bármilyen tilalmat meg lehet kerülni.

A néptanácsnál egymást érték a csupán nevüket aláírni tudó elnökök, alelnökök, falufelölősök, akiket rendszerint hivatali időben is a kocsmákban, zugivó helyeken lehetett megtalálni. Előbb letarolták a falu feletti szép bükkerdőt, majd a *Belső és Külső Cserét, Belső Bezzefűjét.* A *Külső Bezzefűjén* volt egy kb. 50 hektáros igen szép tölgyerdő. 1947-ben javasoltuk, hogy a közbirtokosság adja el ezt az erdőt egy jelentkező cégnek, amely cserében, az elkészített tervrajzok alapján épített volna egy hatalmas, két termet, színpadot, községi irodákat, orvosi rendelőt és szolgálati lakást magába foglaló épületet. A községi és közbirtokossági vezetők egymást gyanúsították, hogy a vásárból meg akarnak gazdagodni, és végül leszavazták az indítványt. A következő évben államosították ezt az erdőt is és a néptanács kezelésébe adták, majd miután Keményfalvát is Fenyédhez csatolták, a néptanács letaroltatta és tűzifával saját magának és főképpen a fenyédieknek kiosztotta. Később még a véderdőt is, amelyhez addig nem volt szabad nyúlni, pénzért idegeneknek eladta.

Az árvíz 1973-ban elvitte a falu két részét összekötő nagy fedelehidat. Helyébe a következő évben a néptanács másik, igen primitív fedelehidat építtetett, amely célból a köztudat szerint annyi fát termeltetett ki, amennyinek az árából két betonhidat is lehetett volna építeni. Két év múlva az újabb árvíz ezt is nyomtalanul eltüntette. Helyette aztán közmunkával épült egy igen gyenge fenyőhíd, de csak az ige tartja, hogy eddig még nem szakadt a Küküllőbe.

Az elherdált erdőkből, negyvenévi önadóból és egyéb községi jövedelmekből Keményfalva számára csak egy primitív 4 osztályos elemi iskolai épületre futotta.

A kollektív gazdaságban is szinte évenként váltogatták egymást a jöttment, alkalmatlanál alkalmatlanabb elnökök, brigádosok. A sok hanyagságot, hozzá nem értést, lopást látva, és a részesedés rohamos csökkenése miatt a munkaerő menekült, a gazdaság tevékenysége egyre veszteségesebbé vált. Jellemző példa a fóliaházas és szabadföldi epertermelés sorsa. A termést a vezetőség és a beosztott munkaerők nyakló nélkül dézsmálták, a városi és megyei „kiküldöttek” autóikat megterhelve mentek el a faluból. A piacra vitt termékek árát az elárúsító „bizalmiak” lopták el. A nagy ráfizetés miatt két év alatt mindkét tevékenység megszűnt. A gazdaság tagjai, de a falu népe is rákapott a termények dézsmálására. Már nemcsak a gazdaság, hanem egymás háztáji földjeinek terményeit is lopták. Ez volt az egyik oka annak, hogy az előző évtizedekben virágzó belterjes zöldségtermelés teljesen megszűnt.

A faluban évszázadok óta három vízimalom volt, amelyeket az 1920-as, 1930-as években felújítottak. Kettőt közülük az új rendszer bezárattott, mert tulajdonosaik nem tudták teljesíteni a rájuk kirótt vámgabona-beszolgáltatást. A harmadikat átvette a kollektív gazdaság, de három év múlva ezt is meg kellett szüntetni, mert annyit loptak belőle, hogy a jövedelem nem fedezte a javítások költségeit sem.

A faluban a múlt században öt vízfűrészt volt. Évszázadunk húszas éveire azonban csak egy maradt fenn, mert az erdők nagyon megfogyatkoztak. Erről a falu alsó végén lévő fűrészről 1614-ből maradt fenn feljegyzés. Az 1930-as évekre azonban a fűrészt többet állt, mint dolgozott, ezért a 32 cimborasági tag, a fűrészt tulajdonosai eladták egy más faluból jelentkező fiatal embernek tízezer lejért és egy pálinka áldomásért. Az új tulajdonos modernizálta a fűrészt és bérvágást végzett 1948-ig, amikor a magántulajdonú fűrészeket betiltották. A fűrészt egy udvarhelyi helyiipari vállalat vette át ingyen és keményfalvi munkásokat alkalmazott benne. A nagy gátat és a fűrészárkot azonban elhanyagolták, ezért Diesel-motor hajtásúra szerelték át, ami alaposan növelte a költségeket. Folyt a lopás is, egyre nőtt a ráfizetés, mire a vállalat végleg leállította a fűrészt.

Ma nyoma sincs a Küküllő öt nagy gátjának, a vízkivevő árkoknak, sem a fűrészt és a malmok épületeinek.

Az 1920-as, 1940-es években a közvélemény a hazudozást még csak a hatóságokkal szemben tartotta megengedhetőnek, mintegy védekezésül a büntetések, újabb terhek kirovása ellen. Mára a hazugság egyenesen erényé változott, mint az életretelenség bizonyítéka. Különösen súlyos formája a bírói szervek előtti hamis tanúzás. Mindkét peres fél akár húsz tanút is talál a maga igazának bizonyítására. Miután a szocialista-kommunista igazságszolgáltatás eltüntette a

keresztet a bíró asztaláról és nem kell rá megesküdni, a tanú úgy véli, hogy nem kell félnie sem Istentől, sem embertől. Ugyanis mindkét fél attól fél, a másik már elintézte pénzzel, hogy ő nyerjen.

Íme néhány tény az általános erkölcsi romlásról és annak okozóiról. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem volnának a faluban ma is emberséges, becsületes, józanul gondolkozó egyének, akik elítélik a tolvajságot, hazudozást, csalást, a megbízhatatlanságot, az *olyan embert, akinek a szaván eherről aharré sem lehet menni*, vagy a másik közmondás szerint *akiben csak annyi a bizodalom, mint a gyalogszánban: hegyre felhúztatja magát, de ha lejtőre kap, lever a lábadról*.

A kép bizony nagyon sötét, de a legsötétebb éjféli után is hajnalnak kell következnie! Remélni lehet, hogy minden belső nehézség ellenére be fognak következni a várva várt változások, és lassan ismét beszélhetünk a népi erkölcsről és értékrendről. Az egyik legfőbb rosszat, a csak romlást és veszteséget termelő kollektív gazdaságot jól-rosszul, de felszámolták, az elrabolt birtokokat a tulajdonosok visszakapják és a falu remélhetőleg visszanyeri önálló igazgatását is. Megteremtődhetnek azok az alapok, amelyekre visszaépülhetnek, ha sok mindenben megváltozott formában is, a múltnak azok a hatalmas értékei, amelyeket drágálatos „pártunk és kormányunk” az induló (Internacionálé) szerint végképp el akart törölni.

Csergő Bálint

A pécsi Nemzeti Casino színházpártoló tevékenysége

Pécs városában a török alóli felszabadulás után a XIX. század elejére váltak rendszeressé a színi előadások. Kezdetben a színi kultúrát az ország más városaihoz hasonlóan Pécsen is német vándortársulatok terjesztették. A magyar nemzeti kultúra fokozatos fejlődése és a nagyobb városokban tapasztalható polgárosodás következtében a magyar nyelvű színházteret fokozatosan kezdett teret hódítani.

Városunkban és a vármegye területén a magyar nemesek először 1815-ben kezdeményezték nyilvánosan is a magyar színházteret támogatását. A kezdeti lelkesedés azonban hamar lelohadt. Ez a passzivitás sajnos akkor is megmaradt, mikor 1818 nyarán Balog István társulatával az első magyar színicsoport érkezett a városba. Az amúgy már országosan is ismert komédiáscsoport megfelelő támogatás hiányában csak rövid ideig tartózkodott a város falain belül.

E sikertelenség ellenére is nagyon fontos, hogy Balog mutatványosai személyében a város magyarsága magyar nyelvű előadásoknak tapsolhatott. Ettől kezdve szinte minden évben eljutott ide magyar színjátszó vándortársulat. Bár a körülmények néha siralmasak voltak: nem volt önálló színházterem, bizonytalan volt a megélhetés s az egyház sem nézte jó szemmel a megsokasodó vándorkomédiások itteni fellépéseit. Mégis, mindezek ellenére a fejlődő polgárság igyekezett otthont nyújtani a német és a magyar színészeknek. Kezdetben a város nagyobb szállodáiban és fogadóiban léptek fel a komédiások. Nemritkán nyári időben a nagyobb piac- és vásártereken mulattatták a város polgárait.

A reformkor legnagyobb magyar színészegyesítésége, Déryné is megfordult városunkban az 1821–22-es téli évadban a Székesfehérvári Nemzeti Színház Társulattal. Naplójában az itt töltött pár hétről csak keveset említ meg. Míg sem ismert, hogy milyen darabokban és mely színésztársakkal vendégszerepelt nálunk. Csak annyit tudunk, hogy az ún. Elefántos Házban játszottak napról napra. (Ez időből egy színi plakát is megmaradt.)

Színházalapítási törekvések

A reformkor évtizedeiben a szenátus egyik legégetőbb problémája volt egy önálló színházterem megépítése. A városi polgárság megerősödésével és meg-megújuló törekvéseivel nagy szerepet kapott az önálló színház megalapításának gondolata. Nem csoda tehát, hogy minden ilyen irányú törekvést igyekeztek támogatni. Így volt ez 1829-ben is, mikor egy pécsi „képiro”, bizonyos Trabert Péter hozakodott elő színház-alapítási tervével. Sajnos vállalkozása, mint később kiderült, megfelelő anyagi fedezet hiányában komolytalanná vált. Nálánál már sokkal körültekintőbb volt Johann Balde iztriai kereskedő, aki kiváló helyi kapcsolatai révén kezdetekben komoly támogatást kapott a város szenátusától. Balde